

СОЦІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ ЯК ФЕНОМЕН СОЦІОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ

SOCIAL CONFLICT AS A PHENOMENON OF SOCIOLOGICAL KNOWLEDGE

У статті розкривається сутність соціального конфлікту у сучасному суспільстві, вивчення поняття соціального конфлікту як феномену. Для розвитку і зміни соціального устрою велику роль грає соціальний конфлікт, пояснення конфліктних парадигм різними вченими галузі соціології. За своєю формою конфлікт – боротьба за інтереси, цінності, зміни, соціальну взаємодію, соціальний порядок. Також аналізується вивчення конфлікту з боку прикладної соціології і емпіричних досліджень.

Ключові слова: конфлікт, соціальний конфлікт, соціальний феномен, соціологічне пізнання, конфліктні парадигми, соціальний порядок, емпіричні дослідження конфліктів.

В статье раскрывается сущность социального конфликта в современном обществе, изучение понятия социального конфликта как феномена. Для развития и изменения социального устройства большую роль играет социальный конфликт, объяснение конфликтных парадигм разными учеными области социологии. По своей форме кон-

фликт – борьба за интересы, ценности, изменения, социальное взаимодействие, социальный порядок. Также анализируется изучение конфликта со стороны прикладной социологии и эмпирических исследований.

Ключевые слова: конфликт, социальный конфликт, социальный феномен, социологическое познание, конфликтные парадигмы, социальный порядок, эмпирические исследования конфликтов.

The article reveals the essence of social conflict in modern society, the study of the concept of social conflict as a phenomenon. The social conflict, the explanation of the conflict paradigms by various scientists in the field of sociology contributes to the development and change of social structure. In its form, the conflict is a struggle for interests, values, changes, social interaction and social order. Also, studying the conflict from applied sociology and empirical research.

Key words: conflict, social conflict, social phenomenon, sociological knowledge, conflict paradigms, social order, empirical research of conflicts.

УДК 316. 285

Шевель І.П.

к.соц.н., доцент,
завідувач кафедри соціології
Київський національний університет
культури і мистецтв

Постановка проблеми. У вивченні конфлікту широко використовуються різноманітні напрямки соціологічного пізнання, де предметом дослідження стає соціальний конфлікт у різних аспектах. Такий різновид позицій значно ускладнює взаєморозуміння між науковцями різних напрямків теорій конфлікту.

Конфлікт від природи своєї є складним елементом. Для знаходження шляхів розв'язання конфліктів треба насамперед вивчити сам конфлікт, причини його появи, глибину розгортання, позиції сторін.

Для розвитку суспільства потрібні соціальні зміни. Наразі це є актуальним для українського суспільства. У суспільстві соціальний конфлікт неминучий, про це зазначав і Г. Зімель у своїй теорії соціального конфлікту [1]. Він вважав, що конфлікти виступають невіддільним атрибутом соціального життя, його практичних і духовних, політичних, моральних, правових та інших проявів. Він вважав, що одна з причин такого стану речей корениться в особливостях природи людей, в їхніх психофізіологічних якостях [1].

Слід зазначити, що у світовій спільноті велике різноманіття конфліктів та конфліктних ситуацій і тому саме виникає складність вивчення цього феномену. Великий потенціал можливостей, вивчення та пояснення, розкриває суть даного феномена і несе у собі поліпарадигмальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які вивчали конфлікт як соціальний феномен є представники

західної соціології, такі як: Л. Козер, Р. Дарендорф, К. Боулдінг, Дж. Рекс, Д. Локвуд, А.Г. Здравомислов, І.Г. Иванов, а також вітчизняні соціологи, такі як Е. Головаха, В. Танчер, А. Ручка, І. Бекешкіна, В. Казаков та ін.

Постановка завдання. У своєму дослідженні автор намагається відтворити основні проблеми вивчення феномену конфлікту, розкрити спектр різновиду теорій і підходів до вивчення соціальних конфліктів у соціологічному пізнанні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі теорії конфлікту лежить створення конфліктної парадигми. Л. Козер пояснює соціальний конфлікт як соціологічне поняття і показує, що це поняття можна вивчити і дослідити за допомогою емпіричного дослідження, завдяки дослідженню ми можемо правильно зрозуміти галузі його прояву і розвиток соціальних відносин [2, с. 31].

Р. Коллінз пише, що теорія конфлікту – це загальний підхід у вивченні всієї галузі соціології конфлікту. Феномен конфлікту – це символ підходу [3, с. 82].

Інше бачення в Є. Головахи, який стверджує: «вважаю за необхідне сказати про соціальний феномен як предмет соціологічного пізнання. Я прихильник того, що загальним для соціологів є вивчення не соціальної дії, як наполягав М. Вебер (бо не тільки з дій складається соціальна дійсність), і не соціальних відносин, як вважав К. Маркс, зводячи особистість до сукупності всіх суспільних відносин (оскільки відносин явно недостатньо

для повноцінного пізнання тих, хто у ці відносини вступає). Реально соціологи вивчають саме соціальні феномени» [4, с. 12]. Тобто, Є. Головаха стверджує, що теорії соціального конфлікту є складовою парадигми соціальних фактів і надає їй парадигмальний статус. Також про існування конфліктної парадигми пишуть і інші дослідники [4, с. 154].

У західній соціології наприкінці ХХ століття сформувався специфічний напрям теорії соціальних конфліктів. До цієї теорії відносять основоположників К. Боулдинга, Л. Козера, Дж. Рекса, Р. Дарендорфа.

Р. Дарендорф у своїй теорії конфліктної моделі суспільного розвитку показав, що у кожному суспільстві відбуваються соціальні зміни, які ведуть до змін саме через виникнення конфлікту. В основі конфлікту за Р. Дарендорфом лежить конфлікт інтересів, який спирається на позицію соціальної нерівності між членами суспільства і не співпадіння інтересів. З цього виникає соціальна напруженість у суспільстві, суперечності, конфліктні ситуації, це безпосередній вплив на прояв конфлікту. За теорією Р. Дарендорфа, природу конфлікту насамперед вивчають саме з природи інтересу, де й виникає сам конфлікт і способи його регулювання [5].

Л. Козер у своїй теорії позитивно-функціонального конфлікту вивчає цінності, статус, владу, ресурси. Л. Козер і Р. Дарендорф вважають, що у суспільстві існує соціальна нерівність, тому незадоволеність членів суспільства призводить до психологічних коливань і створює напруженість між індивідами і соціальними групами. Ця ситуація у суспільстві може бути врегульована за допомогою різних видів конфліктів. Л. Козер, пояснює, що у суспільствах існує різний розвиток конфліктів і шляхи їх вирішення. Він говорить, що конфлікт веде до позитивного розвитку суспільства і до позитивних соціальних змін [2].

Є. Головаха погоджується з позицією Р. Дарендорфа щодо поширення настроїв, відчуження, амбівалентності у сприйнятті навколишнього середовища серед населення [6].

Як вважає Є. Головаха і Н. Паніна, стрижень вибухів у суспільстві, які потребують соціальних змін, виникає між старими і новими елітами [7].

Л. Козер писав, що його книга «Функції соціального конфлікту» (1956) «являє собою спробу прояснити поняття «соціальний конфлікт» і показати можливості його використання в емпіричному соціологічному дослідженні, оскільки саме дослідження відіграє найважливішу роль у галузі соціальних відносин» [2, с. 31]. Значенням поняття соціального конфлікту є засіб, призначений для «з'ясування певних аспектів реальності» [2, с. 31]. Також Л. Козер зазначає, що «дослідження повинні мати

на меті пояснення, прояснення і об'єднання до проявів соціальних конфліктів» [2, с. 31].

На думку Л. Козера, не можливе зникнення початкових ворогів, тому що обов'язково з'являться нові вороги, це відбувається для того, щоб група весь час була у стані напруги, очікування на конфлікт, у стані конфлікту [2, с. 542-556]. Конфлікти, які відбуваються у групах перешкоджають розладу громадських порядків. Конфлікт виконує функцію породжувати нові норми, нові інститути, бути стимулятором, прогресом в економічній і технологічних сферах. Л. Козер наполягав на тому, щоб конфлікт був визнаний як нормальне, широко поширене і позитивне соціальне явище і у цьому велика його заслуга. Американський соціолог розглядав конфлікт і порядок, вбачав у цьому позитивну і негативну сторону, у порівнянні з іншими науковцями, які бачили тільки негативні наслідки. Він визначив, що причини та наслідки конфлікту можуть бути різними: позитивними та негативними. Л. Козер вважає, що конфлікти – це нормальні прояви суспільного життя. У кожній соціальній дії чи взаємодії є передумови виникнення конфлікту, він виникає через багато аспектів, таких як влада, статус, саме з цього і виникають конфлікти за Л. Козером [2, с. 542-556]. Ті групи населення, які вважають, що вони не можуть мати того чи іншого блага, є найчастіше представниками суспільних груп, які ініціюють соціальні конфлікти. Коли їх впевненість у цьому стає сильнішою, активнішими стають конфлікти. Л. Козер робить розподіл на: реалістичні і не реалістичні конфлікти. До перших він відносить ті конфлікти, які для вирішення у суспільстві мають всі необхідні передумови. До других відносять ті конфлікти, де учасники залежать від емоцій і пристрастей, і висувають претензії один одному. Л. Козер вважає, що конфлікти виконують стабілізуючу роль у суспільстві. Його думка збігалася з думкою Г. Зімеля [8, с. 39-40], де «Конфлікт – це форма соціалізації», і тому конфлікт, за Л. Козером, як інструмент, процес соціальної взаємодії людей, за допомогою якого відбувалася підтримка соціальної структури суспільства.

К. Боулдінг, американський соціолог, у теорії конфлікту розкриває всі сторони конфлікту і показує, що учасники конфлікту не розуміють свої позиції і стоять на своїх принципах та інтересах і це призводить до не бажання врегулювання конфлікту. Конфлікт – це соціальна взаємодія, в якій конкурують між собою [8]. К. Боулдінг виходить із принципу однаковості всіх можливих систем у природі і соціумі, в яких завжди відбувається між ними конфлікт.

Дж. Рекс подає теорію конфлікту в основі теоретико-методологічного підходу, який він називає «реальним соціологічним аналізом» [9].

За Дж. Рексом, у центрі теорії конфлікту лежить конфлікт інтересів, який підлягає соціологічному аналізу та вивченню конфліктної ситуації. У висновках Дж. Рекс показав, що основними положеннями вивчення конфлікту виступає розподіл ресурсів, соціальна інтеграція, соціальний порядок – у результаті спостерігаються соціальні зміни, яким властивий як еволюційний, так і революційний характер [9].

Дж. Рекс стверджує, що конфлікт у розвитку суспільства виконує ключову роль і займається регуляцією конфлікту для того, щоб стабілізувати стан громадян і мирного порядку. Тобто, перемога тільки за однією зі сторін [9]. Дж. Рекс вважає, що цілісність культури, її соціального контролю суспільства над соціальними інститутами, над духовно-ціннісними системами не існує [9].

За Дж. Рексом, суспільство – це соціальні групи, які виконують конкретні дії, що існують незалежно один від одного. Дуже складним для Дж. Рекса виявляється пояснення наявності соціального порядку, тому що Дж. Рекс вбачав стабільність суспільства саме у безперервності конфліктів у суспільстві. Коли саме через конфлікт можна придушити слабкі, нижчі верстви населення країни [9]. Прагнучи створити логічно струнку теорію концептуалізації – зрушуючи конфлікт як сутність соціального світу, Дж. Рекс зводить нанівець значущість нормативно-ціннісних аспектів життя суспільства, представляючи людську діяльність як раціональний, але прагматичний акт. Однак, описуючи конкретні соціальні процеси: революцію, перемир'я і т.д., він змушений вказувати на «ідеальні» чинники, що вносить невідповідність у загальні теоретичні побудови, що приводить до суперечностей, нерозв'язаних у рамках теорії, абсолютизує розподіл [8].

Багато дослідників у напрямках вивчення теорії соціального конфлікту поширили вчення у соціології структурного функціоналізму, рівноваги соціальної системи, злагоди, порядку. А.О. Ручка, В.В. Танчер пишуть, що функціоналізм ґрунтується на наступних ідеях: в основі соціального життя лежать норми і цінності; життєдіяльність ґрунтується на взаємодії і співробітництві; соціальне життя включає необхідність контролю, соціальна система ґрунтується на згоді; соціальні системи прагнуть до стійкості. Конфліктний же підхід у свою чергу виходить з наступних протилежних тез: суспільне життя веде до протистояння, примусу, ворожості, соціальної напруженості; соціальна життєдіяльність породжує структурний конфлікт, соціальні системи прагнуть до змін [10, с. 226].

У вище згаданих соціологів вивчення проблем конфлікту йде по декількох напрямках. Основними з них є: конфлікти на виробництві, у трудових колективах; етнічні конфлікти; політичні конфлікти, соціологічні аспекти міжнародних конфліктів; роль конфлікту

у сімейно-шлюбних відносинах; конфлікти і злочинність у суспільстві.

А.Г. Здравомислов говорить про наявність соціологічних підходів до аналізу конфліктів, як мотиву розгортання конфлікту та мотивації, особливості взаємозв'язку конфліктів на всіх рівнях і ролі влади у регулюванні конфліктів [11, с. 15]. Також він надає визначення конфлікту як соціального феномена, учасників конфлікту, мотивації конфлікту, стадії розвитку, походження конфліктів [11, с. 82].

Американські соціологи почали широко використовувати таку модель вивчення конфліктів в емпіричних спеціалізованих дослідженнях. Так, за словами Дж. Александра, вивчення соціального конфлікту у галузі соціології конфлікту має величезний вплив на прикладну соціологію, пояснення нових тлумачень соціальних конфліктів. Виникають нові види конфліктів і треба створювати нові моделі їх вирішення. Дж. Александер розділяє вчення про соціальний конфлікт на два види: функціональний та конфліктний, саме завдяки емпіричним дослідженням можна виявити, проаналізувати, вивчити і надати аналітичне пояснення показників по цим двом видам соціального конфлікту [11].

Висновки з проведеного дослідження. Конфлікт сьогодні це протидія багатьох суспільних сил курсу уряду, орієнтований на зміну суспільно-політичного ладу. Соціологічна теорія досліджує природу виникнення конфлікту, закономірності, протікання, типологію, роль соціального конфлікту, розв'язання, управління соціальними конфліктами, як суспільного явища.

Трансформаційні процеси у сучасній Україні зумовлюють появу соціальних конфліктів, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя. Учасниками конфлікту стають великі групи, регіони. Науковці ставлять завдання по дослідженню соціальних конфліктів у різних аспектах його прояву. Як пише Дж. Ритцер, існують «три панівні парадигми вивчення соціальних конфліктів, це є парадигми соціальних фактів, соціального визначення та соціальної поведінки» [12, с. 571].

Тому можна зробити висновок, що виникла на Заході теорія соціального конфлікту не тотожна соціології конфлікту, хоча деякі її положення можуть входити і входять в останню. Стосовно соціології конфлікту (як і стосовно конфліктології) вона має відносну самостійність, будучи частиною соціології, або рефлексивної соціології. Всі зміни у суспільних відносинах відбуваються розширенням сфери вивчення та прояву соціальних конфліктів. Сучасні соціальні конфлікти мають свої властивості, такі як поширеність на всі галузі суспільства, не має чітких меж у конфлікті, деінституціоналізація конфліктного протистояння.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зіммель Г. Теорія конфліктного функціоналізму. М. 1993.
2. Козер Л. Функции социального конфликта. М.: Идея–Пресс, 2000. 208 с.
3. Коллинз Р. Теории конфликта в современной макроисторической социологии. Философская и социологическая мысль. 1993. № 6. С. 81-98.
4. Головаха Е. Социологическое знание: специфика, критерии научности и перспектива развития. Социология: теория, методы, маркетинг. 2004. № 1. С. 5-14.
5. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы. М.: Российская политическая энциклопедия(РОССПЭН), 2002. 288 с.
6. Головаха Є.І. Суспільство, що трансформується. Досвід соціологічного моніторингу в Україні. К.: Наукова думка, 1997. 156 с.
7. Головаха Є., Паніна Н. Основні етапи і тенденції трансформації українського суспільства: від перебудови до « Помаранчевої революції». Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2006. № 3. С. 32-50.
8. Громов І.А., Мацкевіч Ю., Семенов В.А. Західна теоретична соціологія. 1996. 286 с.
9. Шевель І.П. Культурний розвиток соціальних конфліктів та соціальних рухів. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2014. Випуск 8. С. 15-18.
10. Ручка А.А., Танчер В.В. Очерки истории социологической мысли. Киев: Наукова думка, 1992. С. 226.
11. Здравомыслов А.Г. Социология конфликта: Россия на путях преодоления кризиса. М.: Аспект Пресс, 1995. 317 с. URL: http://om.net.ua/7/7_4/7_48136_teoriya-konflikta.html
12. Ритцер Дж. Современные социологические теории. 5-е изд. СПб: Питер, 2002. 688 с.